

השפה כגשר תרבותי –
"יא סלאם"

מודל חינוך לחיים משותפים

اللفة كجسر ثقافي –
"يا سلام"

نموذج للتربية للحياة المشتركة

דדי קומם דאדי קומים

פרק ד'

תכנית הלימודים "יא סלאם"

תכנית הלימודים "יא סלאם" להוראת השפה והתרבות הערבית בבתי ספר יסודיים עבריים החלה לפעול לראשונה בשנת 2005 במהדורה ניסיונית. בשנת הלימודים תשע"ד (2013-2014) נלמדת התכנית בכ-200 בתי ספר יסודיים ברחבי הארץ ולומדים בה כ-23 אלף תלמידים בשנה. התכנית נלמדת כתכנית חובה בכיתות ה' ו-ו' בכל בתי הספר היסודיים בעיר חיפה ובכל מחוז הצפון של משרד החינוך; בנוסף היא נלמדת בעשרות בתי ספר בירושלים, בתל-אביב ובמחוז הדרום.⁶⁵

1 | רקע

הפגיעה הנמשכת והגוברת במעמדה הרשמי של השפה הערבית, ההצלחה המועטה יחסית בהוראת הערבית בבתי הספר (ובאכיפת חובת ההוראה) במשך עשורים רבים, וחשיבותה בחינוך לחיים משותפים הובילו את יוזמות קרן אברהם להחלטה לפעול לקידום הוראת השפה והתרבות הערבית בבתי הספר העבריים במסגרת קידום החינוך לחיים משותפים.⁶⁶ מיפוי מקיף של מצב הוראת הערבית בבתי ספר עבריים בישראל חשף חסמים של ממש בהוראת הערבית במתכונתה הקיימת, ולפיכך פיתחה העמותה תכנית להוראת הערבית בבית ספר יסודיים (בכיתות ה' ו-ו').⁶⁷

65 בסך הכל נלמדת התכנית בשנת הלימודים תשע"ד בכרבע מבתי הספר הממלכתיים בארץ ובחמישה מתוך ששת המחוזות של משרד החינוך: צפון, חיפה, דרום, תל-אביב וירושלים. התכנית נלמדת בכמה בתי ספר גם בכיתות ג' ו-ד' (חומרי הלימוד אינם מגבילים לשנתיים בלבד) ומתקבלות פניות ממנהלי בתי ספר נוספים המלמדים את התכנית ומעוניינים להתחיל ללמדה בכיתות נמוכות יותר. במחוז השישי של משרד החינוך, מחוז המרכז, מיושמת התכנית "בואו נדבר" להוראת הערבית תקשורתית מבית מכן מרחבים בכיתות ד'-ו' ב-37 בתי ספר.

66 לחזון של עמותת יוזמות קרן אברהם בתחום החינוך לחיים משותפים ראו פרק ב' לעיל (מודל חינוך לחיים משותפים).

67 לממצאי המיפוי ולמניעים לפיתוח התכנית ראו פרק ג' לעיל (התפתחות המודל והמיזם), סעיף ב1.

התכנית "יא סלאם"⁶⁸ נועדה בראש ובראשונה למסד את הוראת הערבית לצורכי תקשורת בין-אישית בבתי הספר היסודיים. עם זאת, בטווח הארוך התכנית והפעולות החינוכיות והציבוריות הנלוות לה מכוונות לשיפור הדרגתי בהוראת הערבית בבתי הספר העבריים מבחינות שונות: פדגוגיה, מורים, הכרת התרבות הערבית והעכשווית, שיפור כישורי השיח ועוד.

2 | מטרת התכנית

התכנית נועדה ללמד את השפה הערבית הדבירה ולהקנות מושגי יסוד בתרבות הערבית העכשווית לתלמידי כיתות היסוד בחינוך העברי. מיסוד התכנית והפדגוגיה שבבסיסה צפויים לקדם את הוראה הערבית בחינוך העברי בכלל. יישום התכנית בשילוב עם תכניות משלימות יעודד היכרות הדדית של הנוער היהודי והערבי לשם בניית בסיס לחיים משותפים.

3 | העקרונות הפדגוגיים

חמישה עקרונות פדגוגיים בתחום הוראת שפה שנייה הנחו את יוזמות קרן אברהם ואת הצוות הפדגוגי בבואם לפתח את התכנית:

א. **התחלה מוקדמת ומשך הלימוד:** הרמה שאליה יגיעו התלמידים בשפה תלויה בין היתר במועד תחילת הוראתה של השפה, במספר השנים שהיא נלמדת ובתדירות השיעורים. התחלה בגיל צעיר מנצלת את יכולות רכישת השפה הייחודיות בגיל זה ומאריכה את תקופת הלימוד הכוללת. היא גם תורמת למניעת היווצרות דעות קדומות או לעקירתן, מפתחת מוטיבציה להמשיך ללמוד את השפה ומסייעת לשיפור ההגייה.⁶⁹

68 בתחילת יישומה נקראה התכנית "שפה כגשר תרבותי" וכך נקרא גם הספר הניסיוני ששימש להוראה בה. כעבור שנתיים הושלם פיתוח התכנית במלואה וניתן לה השם "יא סלאם" ("איה יופי" בערבית מדוברת). חומרי התכנית אושרו על ידי משרד החינוך.

69 ליתרונות הביולוגיים של תחילת לימוד שפה בשלבי החינוך המוקדמים ("החלון הנירולוגי") ראו למשל: E. Lenneberg, *Biological Foundations of Language*, New York: Wiley, 1967. ליתרונות הביולוגיים וכן ליתרונות שבסקרנות, בנכונות, ביכולת החיקוי ובהפקת הצלילים ראו גם European Commission, *Final Report of the EAC 89/04, Lot 1 Study*, 2004. אשר לטענה, כי ככל שמתחילים ללמוד שפה שנייה בגיל צעיר יותר כך מגיעים למיומנות גדולה יותר בה, ראו למשל, S. Krashen, M. Long & R. Scarcella, "Age, Rate and Eventual Attainment in Second Language Acquisition", *TESOL Quarterly*, 13 (1979), pp. 573–582. ליתרונות נוספים הקשורים בעמדות חיוביות ולמוטיבציה להמשיך בלימוד השפה ראו C. Blondin et al., *Foreign Languages in Primary and Pre-school Education: Context and Outcomes*, a Review of Recent Research within the European Union, London: CILT, 1988.

◀ **יישום העיקרון ב"יא סלאם":** פותחה תכנית להוראת הערבית בכיתות בית הספר היסודי ונבחרו שתי השכבות הבוגרות של בית הספר (ה'ו-ז') כדי לשמור על רצף הלימוד בין בית הספר היסודי לחטיבת הביניים.⁷⁰ כך הוארך משך הלימוד והוקדמה תחילתו.⁷¹

ב. **המשכיות:** מחקרים מראים כי אחד הגורמים החשובים בהצלחתה של הוראת שפה הוא המשכיות או במילים אחרות – "רצף חינוכי". היעדר תקשורת בין מורי בית הספר היסודי למורי חטיבת הביניים, הגורם להיעדר תכנון כולל להוראת השפה, לחזרה על שיעורים ועל נושאים ולהבדלים בין הגישות הפדגוגיות, הם חסמים המפריעים ללימוד.⁷² אשר להוראת שפה שנייה, מובן כי התעלמות מוחלטת מן החומר הנלמד בכיתות היסוד או הוראת "שפה אחרת" ללא יצירת רצף הם חסם גדול בדרך להצלחה.⁷³

◀ **יישום העיקרון ב"יא סלאם":** התכנית מתבססת על רצף לימודי בינה לבין תכנית הלימודים בכיתה ז' ואילך (ערבית תקנית). נערכות השתלמויות משותפות למורי "יא סלאם" ולמורי חטיבות הביניים, ובמהלכן מקבלים המורים חיזוק לפדגוגיה, מתוודעים לתכנית "יא סלאם" ולפדגוגיה שלה ומשפרים את הדיבור בערבית ואת הידע בתרבות הערבית העכשווית. מורי "יא סלאם" נחשפים לתכנית הלימודים בחטיבת הביניים; המורים לערבית בחטיבת הביניים מתבקשים לצפות בשיעורי ערבית בבית הספר היסודי; מורי החטיבה הקולטים את בוגרי "יא סלאם" בכיתה ז' מוזמנים לקבל הדרכה ותרגול של הדיבור בערבית עם מורה ערבייה שהוכשרה לכך (ההדרכה נעשית באמצעות תוכנת Skype).

70 עם זאת, עמותת יוזמות קרן אברהם ממליצה להוריד בהדרגה את גיל תחילת הלימוד; ראו גם פרק ב' (מודל חינוך לחיים משותפים), סעיף 3.

71 הנחית משרד החינוך מאז 1996 מחייבת להורות ערבית בכיתות ז'-י'. על פי ההערכות, חובת הוראה זו, המכוננת לערבית תקנית, מתבצעת בשישים עד שבעים אחוזים מבתי הספר (ובכרבע מבתי הספר הממלכתיים-דתיים), ועל פי רוב גם בהם נלמדת הערבית שלוש שנים או שנתיים בלבד, בניגוד להנחיה. על פי חוזר המנכ"ל, רק תלמידים הלומדים צרפתית פטורים מלימוד ערבית.

72 ראו Blondin et al. (הערה 69 לעיל) ומחקרים מן העולם המובאים שם.

73 הכוונה לתופעה המוכרת מן העבר: מורים (יהודים) לערבית בחטיבות הביניים בכיתות ז' הבהירו מיד בתחילת השנה לתלמידים שלמדו בבית הספר היסודי ערבית מדוברת: "למדתם מה שלמדתם, עכשיו נלמד ערבית ספרותית", ובכך חתמו את התייחסותם לחומר שנלמד. מורים אלה לא רק החמיצו הזדמנות להסתמך על המודעות הלשונית שפיתחו התלמידים בבית הספר היסודי, הם אף עוררו תסכול בקרב התלמידים (ובקרב הוריהם) בשלב מוקדם של הלמידה. הגורם לכך, כפי שעלה במחקרים ובדו"חות שונים, הוא ככל הנראה החשש של מורים לערבית תקנית ("ספרותית") בחטיבות ביניים ובבתי ספר תיכוניים מכך שהם עצמם אינם שולטים בערבית מדוברת ולא למדו אותה מעולם. גורם אחר הוא ההבחנה המופרזת והדיכוטומית בין השפה המדוברת לשפה התקנית ("דיגלוסיה"). כשל זה מוזכר בישראל בקשר ללימודי ערבית מדוברת ללא תכנית לימודים מוגדרת שהתקיימו בעשורים הקודמים בחלק מן הערים. התכנית "יא סלאם" חותרת להסרת חסם זה באמצעות הוראת "ערבית תקשורתית", הכוללת שילוב של ערבית מדוברת ויסודות לשוניים בערבית תקנית (לרבות הכתב), ובאמצעות פעולות גישור לתלמידי חטיבות הביניים כמפורט להלן בפרק זה. בחלוף השנים היטשטה ההפרדה המוחלטת בין הערבית ה"מדוברת" ל"ספרותית" בעולם ובישראל, הן בשפה עצמה והן בהוראתה ראו גם סעיף 3.ה. להלן.

ג. **שילוב של שפה ותרבות:** הוראת השפה בהקשרה התרבותי הנרחב מסייעת בלמידה והופכת אותה למשמעותית יותר. היא תורמת לשיפור יכולות התקשורת של הלומדים משום שהתרבות מאפשרת להם להבין חוקים סוציולינגוויסטיים המדגימים את השימוש בשפה בהקשרה החברתי. הוכח גם כי הוראת שפה בהקשרה התרבותי מסייעת לשרש סטראוטיפים ותורמת להיווצרות עמדות חיוביות כלפי השפה ודובריה.⁷⁴

◀ **יישום העיקרון ב"אי סלאם":** חומרי הלימוד משלבים את השפה הערבית עם התרבות הערבית העכשווית על כל גווניה, ולמעשה אין שיעור העוסק בשפה בלבד. נושאי התרבות הערבית היום יומית נלמדים באופן בלתיאמצעי מפי מורים ערבים (ראו להלן). נוסף על השיעורים מוצעות לתלמידים פעילויות תרבות חווייתיות שפותחו במיוחד עבור התכנית והמנחים בהן הם אמנים ערבים בעלי שם – סדנאות למוזיקה ערבית, מספרי סיפורים, הצגות תאטרון דולשוניות ועוד.

ד. **מורים ערבים:** על המורים לשלוט בדיבור בשפה הנלמדת ולהשתמש בה בהוראה ובדיבור, להתמצא בלימוד שפה שנייה, להתמחות בעבודה עם תלמידים צעירים ולייצג את התרבות של השפה הנלמדת.⁷⁵

74 תכנית לימודים המוסיפה את לימודי התרבות של שפת היעד כחלק בלתי נפרד מלימודי השפה מאפשרת ללומד להיחפס לא רק ככלי הקולט ידע לשוני ומחוזר אותו, אלא גם כחבר במרחב חברתי-תרבותי. ראו למשל: ד' דובינר, "התנאים הנדרשים לרכישת שפות והוראתן: סקירה מוזמנת כחומר רקע לעבודת צוות המומחים לנושא הוראת הערבית בחינוך העברי", ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, 2012; C. Kramsch, "Second Language Acquisition, Applied Linguistics, and the Teaching of Foreign Languages", *The Modern Language Journal*, 84/3 (2000), pp. 311–326; חזי ברוש מציין בחיבורו משנת 1996 כי הוראת שפה מתוך תפיסה צרה המדגישה רק אוצר מילים, דקדוק ופונולוגיה במנותק מתרבותה ומאורח החיים של דובריה, היא הוראה של סמלים בעלי ערך מועט שאינה תורמת לפיתוח הבנה בין-תרבותית וליצירת תקשורת משמעותית בין עמים (ח' ברוש, "המורה היליד בהוראת שפה: מורה ערבי בבית-הספר העברי", **עיונים בחינוך**, 1 [1998], עמ' 33–61). עוד על תרומתה של הוראת השפה בהקשרה התרבותי ללמידה ולעמדות ראו למשל: M. Nemni, "Mefiez-vous du discours interculturel!", *Canadian Modern Language Review*, 49/1 (1992), pp. 10–36; C. Mantle-Bromley, "Positive Attitudes and Realistic Beliefs: Links to Proficiency", *The Modern Language Journal*, 79/3 (1995), pp. 372–386.

75 לשליטה בדיבור ראו למשל European Commission (הערה 69 לעיל). לידע בלימוד שפה שנייה ולהתמחות בעבודה עם ילדים ראו למשל J. Reeves, *Elementary School Foreign Language Programs* (ERIC Clearinghouse on Languages and Linguistics, 1989 Digest), Washington, DC: ERIC Clearinghouse on Languages and Linguistics, 1989. לתפקיד המורה כשגריר התרבות ראו למשל M. Singhal, Teaching Culture in the Foreign Language Classroom, *Thai TESOL Bulletin*, 11/1, 1998. חזי ברוש (הערה 74 לעיל) העיר בקשר להוראת הערבית בישראל, כי "שילוב זה של ידע לשוני וידע תרבותי המאפיין את המורה היליד מהווה מרכיב חשוב ומרכזי ברכישתה של שפה נוספת ובפיתוח יכולתם של הלומדים להשתמש בה ככלי ליצירת תקשורת טבעית עם דוברי השפה הילידים". יתרונו של המורים הערבים בהוראת הערבית בישראל והמלצה להרחיב את שילוב המורים הערביים לערבית בכל שלבי החינוך צוינו לאחרונה בדו"ח של צוות המומחים מטעם האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים (לנדאו-טסרון ואח', הערה 51 לעיל) – ראו להלן.

◀ יישום העיקרון ב"יא סלאם": מורי התכנית הם מורים ערבים (ברובם הגדול מורות) בעלי תואר ראשון בשפה וספרות ערבית ובעלי תעודת הוראה בערבית. לפני תחילת ההוראה בתכנית הם משתתפים בהשתלמות מרוכזת וממשיכים לקבל הכשרה בהשתלמויות המחוזיות ובהשתלמויות מיוחדות למורי "יא סלאם". כל מורי התכנית זוכים לליווי פרטני של מדריכות (מורות ותיקות בתכנית שהוכשרו להדרכה) ושל הפיקוח על הוראת הערבית, לשילוב מיטבי בבתי הספר העבריים ולשיפור מתמיד בדידקטיקה.⁷⁶

ה. הוראת "ערבית תקשורתית": יש ללמד ערבית מדוברת כיוון שהמוטיבציה החזקה ביותר ללימוד שפה היא היכולת לתקשר בה בעל־פה, משום שהתוצאות מורגשות מהר יותר וכן בשל הדמיון ללימוד שפה ראשונה.⁷⁷ מחקרים בישראל אף ציינו את התסכול שמביעים מורים ותלמידים מכך שלא ניתן להשתמש בשפה הנלמדת ("ספרותית") ורואים זאת כגורם מרכזי להפסקת לימודי הערבית.⁷⁸ עם זאת, יש ללמד גם את סימני הכתב ויסודות לשוניים נוספים שימשו את התלמידים בהמשך לימודי הערבית התקנית ("הספרותית") בחטיבות הביניים. גישת הוראה המשלבת בין השפה הדבורה לשפה הכתובה מקדמת רצף פדגוגי ולשוני ומבטאת שאיפה להוציא תחת ידי מערכת החינוך בוגרים בעלי שליטה בסיסית בשפה הערבית על משלביה השונים בארבע מיומנויות השפה: הבנת הנשמע, דיבור, הבנת הנקרא וכתביה.

◀ יישום העיקרון ב"יא סלאם": הערבית הנלמדת היא "ערבית תקשורתית" (לצורכי תקשורת בין־אישית), מונח שטבע מפמ"ר ערבית ואסלאם לשעבר במשרד החינוך, ד"ר שלמה אלון, לציון השילוב בין ערבית מדוברת ליסודות הערבית התקנית. בתחילה מושם בשיעורים דגש על הבנה

76 מערך פעילויות ההכשרה וההדרכה מיושם כיום על ידי הפיקוח על הוראת הערבית במשרד החינוך בסיוע יזומות קרן אברהם ומפתחי התכנית.

77 ח' ברוש, השפעת לימוד הערבית המדוברת בבית הספר היסודי על הישגים בערבית ספרותית בכיתה ז' של חטיבת הביניים, עבודת דוקטור, תל־אביב: אוניברסיטת תל־אביב, 1988; Donitsa-Schmidt et al. (הערה 47 לעיל). מדינות אחרות התנסו בלימוד ערבית מדוברת לפני ערבית ספרותית בשל נימוקים דומים לאלה שהוצגו, ויש התומכים בלימוד ערבית מדוברת וספרותית במשולב. ראו למשל M.A. Younes, *Elementary Arabic, An Integrated Approach: Student Workbook*. New Haven, CT: Yale University Press, 1995; M. Younes, "Integrating the Colloquial with Fushā in the Arabic-as-a-Foreign-Language Classroom", in K.M. Wahba et al. (eds.), *Handbook for Arabic Language Teaching Professionals in the 21st Century*, Mahwah: Lawrence Erlbaum, 2006, pp. 157–166.

78 ב' ספולסקי, א' שוהמי וס' דוניצה-שמידט, חינוך לשוני בישראל: פרופיל הוראת השפה הערבית בבתי ספר עבריים, רמת־גן: אוניברסיטת בר־אילן, 1995; י' עבדולראזק, סטריאוטיפ היהודי בעיניים של הפלסטינים משלושה אזורים שונים ומחמש רמות גיל, עבודת גמר לתואר מוסמך במדעי הרוח, תל־אביב: אוניברסיטת תל־אביב, 2002; א' הים יונס וס' מלכא, לקראת פיתוח תכנית לימודים בערבית לחטיבת הביניים ולחטיבה העליונה במגזר היהודי: מחקר הערכה. ירושלים: האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, המחזרות הפדגוגית, משרד החינוך, 2006.

ודיבור, ולאחר מכן נלמדת ראשית הקריאה וכתביה.⁷⁹ בשלב מוקדם יחסית מתנהל חלק גדול מן השיעור בערבית, בלהג פלסטיני של ערבית מדוברת הקרוב יחסית להגיית הערבית התקנית. מחצית המילים הנלמדות בשנתיים הן מילים משותפות לערבית המדוברת ולערבית התקנית, וההבדלים ביניהן נידונים בשיעורים.

תרשים 5 • עקרונות פדגוגיים

4 | רכיבי התכנית

א. הרכיבים העיקריים של התכנית "יא סלאם":

1. שיעורי ערבית

התלמידים לומדים ערבית בשני שיעורים בשבוע (בימים שונים). השיעורים חווייתיים וכוללים בין היתר שיחות, שירים, משחקים ושימוש בעזרי לימוד. החל בשלבים הראשונים מושם דגש על פעילויות אינטראקטיביות עם התלמידים וכמובן על הבנה ודיבור בערבית. המורה מדבר בכיתה

79 רוב בוגרי התכנית מגיעים לכיתה ז' כשהם כבר מכירים את אותיות הא"ב הערבי או את רובן וקוראים מילים ואף משפטים (נוסף על יכולות הבנה ודיבור). באופן רגיל (ללא התכנית) רוב המורים לערבית בכיתות ז' מנצלים חלק ניכר משנת הלימודים להוראת האותיות בלבד. למרות הפיתוי של המורים להתקדם עם התלמידים לקריאה וכתביה, ההנחיה היא לא לעשות כן ולהסתפק בראשית הקריאה (בגישת ה"פענוח") כדי להתמקד בשיח בערבית.

בערבית (לצד עברית) החל מן השיעור הראשון, ולאחר מכן רוב השיעורים מתנהלים בערבית. בנוסף נלמדת ראשית הקריאה והכתיבה בערבית.

בכל השיעורים לומדים שפה ותרבות ערבית במשולב וההוראה מותאמת לכיתה הטרוגנית. נוסף על שימוש בחומרים המגוונים של התכנית העוסקים בתרבות הערבית, המורים עצמם משתפים את תלמידיהם בסיפורים אישיים ומייצגים על התרבות ועל מנהגי היום יום, על חגים, על אירועים משפחתיים ועוד. בחלק מן השיעורים נעשה שימוש באתר "יא סלאם" ללימוד מתוקשב (ב"כיתות חכמות" או בכיתת מחשבים).

2. חומרי הלמידה

הערכה לתלמיד כוללת את הספר "יא סלאם" (לשנתיים),⁸⁰ מחברת ייחודית לכתיבה הכוללת "סרגל אותיות" לפענוח וביטויים בערבית מדוברת וכן צמד תקליטורים המכילים דיאלוגים, תרגילים ושירים רבים. במהלך השיעורים משתמשים המורים גם בתקליטור וידאו שהופק במיוחד עבור התכנית ובעזרים נוספים. כל החומרים – הכתובים, המוקלטים, המצולמים והמוסרטים – לא נכתבו עבור התכנית אלא נלקחו מן המציאות. זאת מתוך שאיפה לשמור על האותנטיות של השפה ושל התרבות ולקרר את התלמידים ככל הניתן אל המציאות – אל ההגייה של הדובר, בחירת המילים שלו, הסיטואציה החברתית-תרבותית של השיחה וכו'. לרשות המורים עומד גם מדריך למורה, המפרט את רציונל התכנית ואת העקרונות הפדגוגיים שבבסיסה ומסייע להוראה איכותית בכיתה הטרוגנית, לרבות הדגמות ומערכי שיעור.

אתר "יא סלאם" ללימוד מתוקשב (<http://www.yasalam.org.il>) משמש את התלמידים ואת המורים בבית הספר ובבית. אתר האינטרנט פותח עבור התכנית בשנת 2009 בשיתוף פעולה בין עמותת יוזמות קרן אברהם ועמותת סנונית, ובו אפשרויות מגוונות ללימוד, לתרגול, למשחק ולתקשורת.

3. פעילויות העשרה בתרבות הערבית

נוסף על השיעורים בכיתה מוצעות לבתי הספר פעילויות המציגות את התרבות הערבית, שפיתחה עמותת יוזמות קרן אברהם במיוחד עבורם בשיתוף אמנים ערבים והפיקוח על הוראת הערבית. הפעילויות כוללות מופעים של מספרי סיפורים ("חכוואתי"), הצגות תאטרון דרלשוניות על פי סיפורים ערביים מוכרים, סדנאות מוזיקה ערבית הכוללות נגינה ועוד. הפעילויות חושפות בפני התלמידים את מאפייני התרבות הערבית העכשווית בדרך חווייתית ומהנה ומאפשרות

80 ספר הלימוד "יא סלאם" נכתב בידי אלה ולסטר ואליאס פלאח אליאס, יצא בהוצאת סטודיו אפקט-טיב ואושר על ידי האגף לאישור ספרי לימוד במשרד החינוך (אישור מס' 2425, ניתן ביולי 2010).

תרגול נוסף של השפה הערבית.⁸¹ הפעילויות אף מפגישות את התלמידים היהודים עם ערבים נוספים – האמנים המופיעים בפעילויות. פעילויות התרבות (2-3 פעילויות בשנה) שולבו בתכנית באופן מערכתי, הותאמו לתוכני הלימוד ולרמה הלשונית, והמורים נוהגים להכין את התלמידים לקראתן.

עד שנת הלימודים תשע"ג (2012-2013) מימנה עמותת יוזמות קרן אברהם את פעילויות התרבות והן נערכו בכל בתי הספר הלומדים בתכנית ברחבי הארץ.

4. סביבת הלמידה, העשרה ותמיכה

בכל בית ספר שבו נלמדת התכנית בכיתות ה'ו' מצוי "קיר ערבית" (או "פינת ערבית") במקום בולט בבית הספר, ובו מידע, תמונות, משחקים וחיידות. המורים לערבית מעדכנים את ה"קיר" בעזרת התלמידים והחומרים בו מתבססים על עזרי העשרה שפותחו בתכנית. כך נוכחת הערבית גם מחוץ לכיתות, במרחב המשותף לכל התלמידים והמורים, וגם תלמידי הכיתות הנמוכות נחשפים אליה. צוות התכנית ואף מנהלי בתי ספר רבים מעודדים את המורות והמורים לערבית לארגן "ימי שיא" וערבי הורים. יש מורים המארגנים בבתי הספר מסדר בוקר שכולו בסימן ערבית, יש שארגנו טיול ליישוב ערבי, ובבתי ספר אחרים נערכו ערבים בהשתתפות הורים שכללו הצגה בערבית שהכינו התלמידים ופעילויות אחרות בערבית שתכננו המורים לערבית בסיוע צוות בית הספר.

בחלק מבתי ספר שבהם נלמדת התכנית זה כמה שנים מלמדים מורי "יא סלאם" הערבים שיעורים נוספים פרט לשיעורים בכיתות ה'ו' – הוראה פרטנית וכן מקצועות נוספים, על פי הכשרתם. מורות ומורים רבים ממלאים תפקידים נוספים בבתי הספר.

5. הכשרת מורים

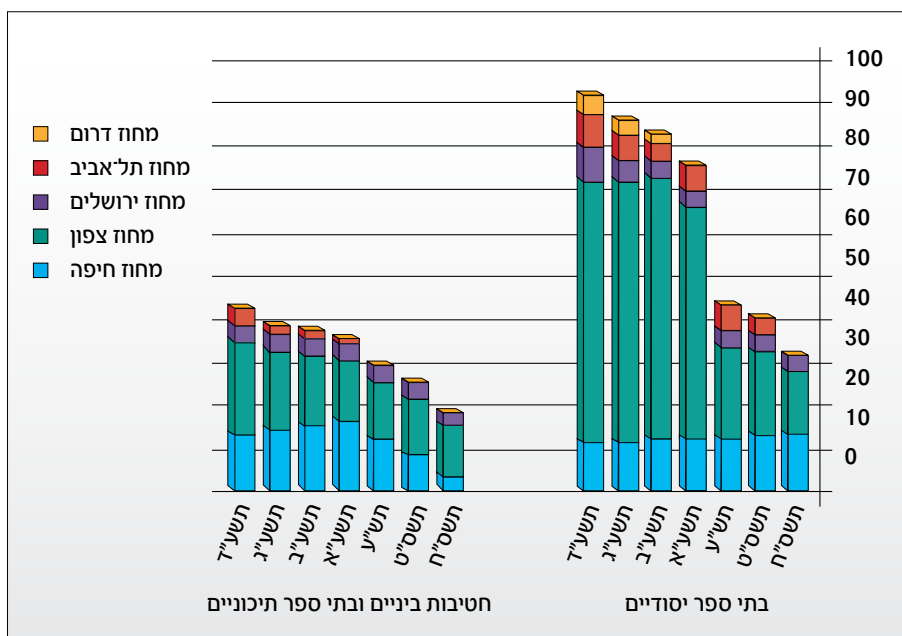
כאמור, המורים בתכנית הם מורות ומורים ערבים בעלי תואר ראשון בשפה וספרות ערבית ובעלי תעודת הוראה בערבית,⁸² שנבחרו בקפידה. משימתם – השתלבות בבית ספר עברי כמורים

81 פעילויות התרבות הערבית שבהן משתפים האמנים הערבים את התלמידים באופן פעיל ובערבית וכן ההוראה בערבית על ידי מורים ערבים והשימוש בחומרי לימוד שנלקחו מן המציאות – כולם תורמים להוראה על פי "הגישה הטבעית" (natural approach) הדוגלת בחשיפה לשפה במידה רבה ככל הניתן, באופן אותנטי ובהדרגה, בלא לדבוק יתר על המידה בהוראת הכללים ובתיקון כל שגיאה ובלא לדחוק בתלמידים לדבר מיד. גישה זו חותרת לרכישת מיומנויות תקשורת ומתאימה במיוחד למתחילים. הגישה פותחה על ידי טרייסי טרל וסטיבן קרשן (Tracy Terrell & Stephen Krashen), בהסתמך על מחקרים ועל גישות קיימות, ולאחר מכן על ידי חוקרים ואנשי חינוך נוספים. ראו למשל L. Dhority, *The ACT Approach: The Use of Suggestion for* (Philadelphia, PA: Gordon and Breach Science Publishers, 1991, p. 32. *Integrative Learning*

82 כל מורי התכנית (מעל מאה במספר, רובם מורות) מועסקים על ידי משרד החינוך, למעט בירושלים ובתל-אביב – שם חלק קטן משעות ההוראה מוקצה על ידי העירייה. בתכנית מלמדות גם מורות יהודיות ספורות – חלקן <<

לערבית, כחלק מהצוות החינוכי, והוראת תכנית חדשנית – מחייבת לנקוט תהליך מדוקדק לאיתור מורים מתאימים לצד הכשרה וליווי מקצועי לאורך זמן, כדי לשמר רמה דידיקטית גבוהה והתמודדות מיטבית עם אתגרים נוספים בכיתה ובבית הספר. הכשרה מיוחדת מוענקת ככל הניתן גם למורי חטיבות הביניים העתידים לקלוט את בוגרי התכנית כדי לשמר את הרצף החינוכי.

תרשים 6 • שילוב מורים ערבים בהוראת הערבית, לפי מחוזות

6. בחירת המורים

מורים בעלי תואר בשפה הערבית ותעודת הוראה מאותרים במאגר המורים של משרד החינוך ובין בוגרי האוניברסיטאות והמכללות להכשרת מורים. חלק מן המורים מועסקים בעקבות פנייתם לצוות התכנית או בעקבות מודעה בעיתונות. לאחר ריאיון טלפוני בערבית ובעברית מוזמנים המועמדים המתאימים בלבד לריאיון אישי, שנעשה על ידי נציגי צוות התכנית ואנשי הפיקוח על הוראת הערבית, ובו מוסבר להם על התכנית ועל מטרותיה. הריאיון נערך בעברית

« מורות שכבר לימדו ערבית בבית הספר לפני כניסת התכנית "יא סלאם", רובן דוברות ערבית כשפת אם, וחלקן מורות יהודיות ששובצו ללמד בתכנית בבתי ספר ממלכתיים-דתיים במחוז הצפון (אחרים המשיכו להעסיק מורה ערבייה, למרות הנחיית מנהל החינוך הממלכתי-דתי במשרד החינוך להימנע מכך).

ובערבית, ובו נבדקת התאמתם המקצועית, אישיותם והזדהותם עם רוח התכנית ומטרותיה וכן יכולותיהם בהוראה חווייתית ואינטראקטיבית (לרבות שירים ומשחקים) כנדרש בתכנית. רק המועמדים שעמדו בריאיון בהצלחה מוזמנים להשתלמות ההכשרה הראשונית למורי "יא סלאם" הנערכת בקיץ, כמפורט להלן.

ב. ההכשרה והלייווי⁸³

1. ההכשרה הראשונית למורי "יא סלאם"

מאחר שיישום תכנית הלימודים "יא סלאם" הולך ומתרחב בשנים האחרונות, יש להכשיר מורים חדשים בהתאם לצרכים. לאחר בחירת מועמדים מתאימים כמתואר לעיל, הם משתתפים בהשתלמות מרוכזת של יומיים עד ארבעה ימים במהלך הקיץ שלפני תחילת שנת הלימודים. בהשתלמות נלמדת הגישה הפדגוגית של התכנית אך גם נבחנת יכולת ההוראה של המועמדים. לאחר ההשתלמות נבחרים המועמדים הטובים ביותר והם משובצים בבתי ספר על פי אזור מגוריהם, על פי התאמתם לבית הספר ועל פי שיקולים נוספים. ככל הניתן, מוצעים לכל מנהל בית ספר כמה מורים מתאימים כדי שיוכל לבחור את המתאים או המתאימה ביותר על פי שיקוליו והתרשמותו. תמיכת המנהל במורה הערבי מתחילת הדרך חיונית.

2. השתלמויות מחוזיות שנתיות (משותפות)

בכל שנה נערכים במחוזות ימי הדרכה מרוכזים והשתלמויות שנתיות לכל המורים לערבית מטעם הפיקוח על הוראת הערבית. תוכני "יא סלאם" ועקרונות פדגוגיים מן התכנית שולבו מִפְּבֵר בהשתלמויות, וכיום הן משותפות לכל המורים לערבית – מורי בתי הספר היסודיים בתכנית "יא סלאם" (ערבים רובם ככולם) ומורי חטיבות הביניים ובתי הספר התיכוניים (יהודים רובם ככולם). שילוב מורי התכנית ומורי החטיבות העליונות בהשתלמות אחת, שנעשה לראשונה בשנת 2006 ביוזמת קרן אברהם, הפך לדגם להשתלמות השנתית למורים לערבית במחוזות הצפון וחיפה; הוא צפוי להתרחב למחוז הדרום ולמחוזות נוספים עם הרחבת הוראת הערבית בבתי הספר היסודיים. ההשתלמות המשותפת תורמת ליצירת הרצף החינוכי ומחזקת את הגישה הפדגוגית של "שפה אחת" (רצף בין ערבית "מדוברת" ל"ספרותית") בהוראת הערבית בכל שלבי החינוך. ראוי להדגיש, כי ניכר שהמפגש המקצועי השגרתי בין המורים היהודים והמורים הערבים – כולם מורים לערבית בבתי ספר עבריים – מקדם את הגישה התומכת בהוראת הערבית לצורכי תקשורת בין-אישית ואת החינוך לחיים משותפים.

83 בשנים הראשונות הוביל הצוות הפדגוגי של התכנית מטעם יוזמות קרן אברהם את בחירת המורות ואת הכשרתן בכל הרמות בשיתוף פעולה עם הפיקוח על הוראת הערבית, אך כיום פועל מערך ההכשרה וההדרכה של התכנית בהנחיית הפיקוח על הוראת הערבית במשרד החינוך בסיוע יוזמות קרן אברהם וצוות התכנית. בסופו של התהליך משובצים המורים בבתי הספר על ידי הפיקוח הכולל במחוזות בשיתוף הפיקוח על הוראת הערבית.

פרט לתכנים שלומדים כל המורים בהשתלמות (דידקטיקה, הוראת התרבות הערבית, היכרות התכנית בבתי הספר היסודיים, בניית שיעור, ניווט כיתה ועוד), נערכת לכל קבוצת מורים השתלמות בהנחיה ייחודית המתאימה לה: מורי התכנית הערבים לומדים להתמודד עם האתגרים הייחודיים שבהוראת הערבית בבית ספר עברי, דנים בהבדלים הבינתרבותיים, לומדים לשפר את הדידקטיקה בהוראת התכנית ומתוודעים לתכנית הלימודים בערבית לחטיבת הביניים. מורי חטיבות הביניים (יהודים) מתוודעים לתוכני "יא סלאם", מחזקים את יכולת הדיבור בערבית, מעמיקים את הידע על התרבות הערבית העכשווית ולומדים ליצור רצף לימודי ולשוני בין לימודי הערבית בבית הספר היסודי לבין לימודי הערבית בחטיבת הביניים.

3. תרגול הדיבור בערבית: שיעורים באמצעות תוכנת Skype

שיעורים אלה מוצעים למורים (יהודים) לערבית בחטיבות הביניים העתידיים לקלוט את בוגרי התכנית בכיתה ז'. בניגוד לשיעורי ערבית מדוברת בהשתלמויות המחוזיות שבהם משתתפים מורים עמיתים רבים, שיעורים אלה נערכים בזוגות או באופן פרטני עם מדריכה שהוכשרה לכך. השיעורים מתנהלים באמצעות תוכנת Skype ומאפשרים למורים היהודים לתרגל ולשפר את הדיבור בערבית בסביבה אינטימית ותומכת. למורים מוצעים 12 שיעורים לאורך השנה, בימים ובשעות המתאימים להם.

4. הדרכה פרטנית למורי "יא סלאם"

עם הצטרפו לבית הספר מקבל כל אחד ממורי התכנית הדרכה פרטנית מתמשכת ממדריכה אישית. במסגרת ההדרכה צופה המדריכה בשיעורים ומוסרת למורה משוב. היא אף מספקת למורה תמיכה וסיוע בהשתלבות בבית הספר, בשיפור שיטות ההוראה, בבעיות משמעת ובכל נושא שבו הוא זקוק לתמיכה. התברר כי הליווי הפרטני לצד ההשתלמויות חיוני במיוחד בזמנים רגישים, כגון בעת לחימה (למשל, מלחמת לבנון השנייה, מבצע "עופרת יצוקה", מבצע "עמוד ענן"), לאחר פיגוע או לאחר תקרית אלימה וכדומה. התמודדות המורה הערבי בזמנים אלה עם המטלות בכיתה ולעתים אף בחדר המורים עשויה להיות קשה במיוחד. ההדרכה ניתנת על ידי מדריכות מטעם הפיקוח על הוראת הערבית במשרד החינוך (רובן מורות ותיקות בתכנית שהוכשרו להדרכה על ידי הצוות הפדגוגי של התכנית בשיתוף הפיקוח על הוראת הערבית).

5. השתלמות הדרכה ופיקוח

בכל שנה (מאז שנת 2007) נערכת בקיץ השתלמות ארצית של שלושה ימים (כולל לינה), המתמקדת בפיתוח ההדרכה למורי התכנית ולמורי חטיבות הביניים שיקלטו את בוגריה. קהל היעד להשתלמויות אלה הוא אנשי הפיקוח על הוראת הערבית (המפמ"ר ומדריכי הערבית המחוזיים), מדריכים לערבית, מורי "יא סלאם" בולטים ורכזי ערבית בחטיבות הביניים. ערכת

ההשתלמות בכל קיץ תורמת לפיתוח תשתית התכנית ולקידום יישום מערכתי נכון של הוראת הערבית בבית הספר: גישור ללימודי ערבית בחטיבת הביניים, פדגוגיה מתקדמת, השתלבות המורים בצוות בית הספר העברי, התמודדות עם בעיות משמעת, הדרכת מורים, אופן השילוב בין השפה הדבורה לשפה הכתובה ועוד.

6. השתלמויות נוספות

נוסף על ההשתלמויות והליווי הפרטני שתוארו לעיל, נעשות פעולות נוספות, כגון השתלמות ארצית למורי "יא סלאם", ימי הדרכה מרוכזים, צפייה בשיעורים (מורי חטיבת הביניים צופים בשיעורי "יא סלאם" ומורי "יא סלאם" צופים בשיעורים בכיתה ז') ועוד.

ג. הרצף הפדגוגי: גישור ללימודי הערבית בחטיבות הביניים

אחד האתגרים המשמעותיים ביותר, כפי שהובהר, הוא המעבר מכיתה ו' לכיתה ז' בחטיבת הביניים. במהלך שתי שנות לימוד רכשו בוגרי התכנית ידע בדיבור ובהבנה וגם ידע לשוני מגוון הרלוונטי ללימוד הערבית התקנית ("הספרותית"), לרבות יסודות הכתב הערבי. כמו כן הם רכשו ידע בסיסי על התרבות הערבית ועל פי רוב המוטיבציה שלהם להמשיך לימודי הערבית בכיתה ז' גבוהה. לכן יש לתת את הדעת לפיתוח רצף לימודי ראוי.

ראשית, יש לתת מקום לידע שרכשו התלמידים ולהמשיך אותו. חובה לעשות כל שניתן כדי להימנע מקטיעת תהליך הלמידה בשל המעבר לתכנית "אחרת" ולשפה "אחרת" בחטיבות הביניים, כפי שאירע במקרים רבים בעבר.⁸⁴

להלן פעולות הגישור לחטיבות הביניים שפותחו במסגרת התכנית "יא סלאם" ואשר נועדו להפחית את החששות ואת חוסר הביטחון בקרב מורי חטיבות הביניים ולהקנות להם ידע פדגוגי שיאפשר להם להמשיך היטב את הלמידה שהחלה בכיתות ה'-ו':

1. יצירת רצף פדגוגי מובנה

התכנית "יא סלאם" נכתבה מלכתחילה תוך הקפדה על רצף לימודי בינה לבין תכנית הלימודים בכיתה ז' ואילך (בערבית תקנית):⁸⁵ כמחצית מהמילים ומהביטויים הנלמדים בתכנית משמשים גם בערבית תקנית, והמורים דנים בהבדלים בין הערבית המדוברת לערבית התקנית. ראשית נרכשות מיומנויות האזנה ודיבור, ולאחר מכן (בעיקר בכיתה ו') נלמדים סימני הכתב וראשית

84 ראו הערה 73 לעיל.

85 בעקבות התרחבות ההוראה בתכנית "יא סלאם" בבתי הספר היסודיים ובזכות ההשתלמויות המשותפות למורי בתי הספר היסודיים וחטיבות הביניים, שוכתב ספר הלימוד להוראת הערבית (תקנית) בכיתה ז' בתכנית "שפה מספרת תרבות", והוא מהווה המשך ישיר של הגישה והתכנים בתכנית "יא סלאם" בבית הספר היסודי. ספרי <<

הקריאה. הלהג הנלמד בדיבור הוא להג פלסטיני עירוני הקרוב להגיית הערבית התקנית. גם נושאי התרבות בתכנית מתחברים לנושאי התרבות שבתכנית הלימודים בחטיבות הביניים.

2. הרחבה באשכולות בתי ספר יסודיים המזינים חטיבת ביניים אחת

מתחילת הפעלת התכנית, יישומה והרחבתה בהדרגה נעשים באשכולות מלאים של בתי ספר יסודיים המזינים חטיבת ביניים אחת, כדי שכל התלמידים בכל חטיבה יהיו בעלי ידע דומה בערבית. כך יכולים המורים לערבית בכיתה ז' להסתמך על הידע שרכשו התלמידים. הרחבת התכנית בדרך אחרת היתה יוצרת הבדלי ידע קיצוניים בין התלמידים בכיתה ז' ומאלצת את המורים להתעלם מן הידע של חלק מהתלמידים. בשנים האחרונות, בעקבות חיזוק הערבית הדבורה וההתבטאות בעל פה בתכנית הלימודים הכללית לערבית (בחטיבות הביניים ובבתי הספר התיכוניים), צפוי שיתחזק הגישור בין תכניות הלימודים.

3. הכשרת מורי חטיבות הביניים

המורים לערבית בחטיבות הביניים, הקולטים את בוגרי "יא סלאם", הם חוליית מפתח בהצלחת התכנית בטווח הארוך. יכולתם להמשיך ללמד ברצף פדגוגי, לרבות לימוד הדיבור בערבית ושילוב התרבות הערבית (בדרך דידקטית וחוייתית), ולנצל את הידע הלשוני ואת המוטיבציה החיובית של התלמידים חשובה ביותר. הכשרת מורי חטיבות הביניים נעשית כאמור בשלוש דרכים עיקריות: (1) השתלמויות מחוזיות משותפות למורים לערבית בכל השלבים; (2) תרגול הדיבור בערבית באופן אישי או בזוגות עם מדריכה ערבייה באמצעות תוכנת Skype; (3) השתלמות ייעודית לרכזי הערבית בחטיבות הביניים הקולטות את בוגרי "יא סלאם".

5 | הערכת התכנית

ההערכה החיצונית הראשונה לתכנית, שהייתה במהותה הערכה מעצבת, נעשתה בשנתיים הראשונות ליישומה (2006-2008). המעריכים היו ד"ר מאיה מלצר-גבע ובכר עואודה, ועמותת יוזמות קרן אברהם הסתייעה בהמלצותיהם בבואה ליישם את התכנית לאחר מכן.

בשנים 2010-2012 נערך מחקר מקיף להערכת התכנית "יא סלאם" ולהערכת השפעתה על קהל היעד. המחקר נעשה על ידי מכון הנרייטה סאלד בירושלים, המתמחה בהערכת תכניות חינוך, וביולי 2013 הוגש דו"ח הממצאים המפורט ליוזמות קרן אברהם. הממצאים נאספו מקרב מדגם רחב מאוד של תלמידים, של מורים ושל מנהלי בתי ספר, והם מעידים כי התכנית מצליחה לממש את

« הלימוד "שפה מספרת תרבות" נכתבו על ידי אלה ולסטרר לפני פיתוח התכנית "יא סלאם" והם נפוצים מאוד בהוראת הערבית (תקנית) בחטיבות הביניים.

יעדי הלימוד שהציבה וכי לתכנית השפעה ממשית על עמדות בוגריה כלפי הערבים וכלפי החיים המשותפים. עוד עולה מהממצאים, כי ההשפעה על העמדות נשמרת גם לאחר שנה (בסוף כיתה ז') והישגיהם של בוגרי התכנית בערבית תקנית על פי תכנית הלימודים בכיתה ז' בכל מיומנויות השפה טובים יותר באופן מובהק מבחינה סטטיסטית מאלה של התלמידים שלא למדו ערבית בבית הספר היסודי. זאת למרות ההבדל בין השפה ה"מדוברת" ל"ספרותית" ובסתירה לעמדה המסורתית של משרד החינוך, ולפיה הוראת הערבית מדוברת לפני הוראת הערבית תקנית מקשה על התלמידים ופוגעת בלמידה בחטיבת הביניים. ראיונות עם 75 מנהלי בתי ספר יסודיים שבהם נלמדת התכנית ועם 19 מורות המלמדות בה מעידים כי התכנית והמורות השתלבו בבית הספר באורח מרשים ושביעות הרצון של המנהלים מן התכנית גבוהה מאוד. יתר על כן, 92% מן המנהלים ממליצים לכלול את התכנית "יא סלאם" (או תכנית דומה לה) בתכנית הלימודים המחייבת בכל הארץ. עיקרי הממצאים מובאים להלן בפרק ז' (תכנית הלימודים "יא סלאם": מחקר הערכה).

התייחסות לתכנית "יא סלאם" בדו"ח הצוות לבחינת הוראת הערבית בחינוך העברי מטעם האקדמיה הלאומית למדעים

באפריל 2012 התפרסם דו"ח של ועדת מומחים לנושא הוראת הערבית בחינוך העברי מטעם האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. בראשות הוועדה עמדה פרופ' אלה לנדאו-טסרון. הוועדה הוקמה לבקשת משרד החינוך (יו"ר המזכירות הפדגוגית דאז, ד"ר צבי צמרת, ומפמ"ר ערבית ואסלאם דאז, ד"ר שלמה אלון), כדי לבחון שינויים אפשריים במבנה לימודי הערבית בחינוך העברי. הדו"ח האמור מסכם את המחקר ואת המפגשים הלימודיים שערכה הוועדה בהשתתפות כשלושים מומחים בתחום.⁸⁶

הדו"ח, שכותרתו "הוראת הערבית מנין ולאן",⁸⁷ סוקר את הקשיים בהוראת הערבית בבתי הספר העבריים ואת הדילמות בתחום. הדו"ח אף מבקר את תכנית הלימודים בערבית בטענה שלא ברור מהי מטרתה העל של הוראת הערבית וסוקר יוזמות חדשות יחסית בתחום, לרבות התכנית "יא סלאם" ושילוב מורים ערבים בהוראת הערבית.

דו"ח הוועדה מתייחס בחיוב לתכנית "יא סלאם", ובין היתר נכתב בו: "הצוות מברך על הוראת הערבית בבית הספר היסודי והיה שמח לראות את התכניות המיועדות לתלמידים צעירים מוחללות כתכניות חובה בכל החינוך העברי. הצוות סבור שבבית הספר היסודי מטרת לימודי הערבית צריכה

86 למפגשי הלימוד שערכה הוועדה זומנו באופן מיוחד מומחים בהוראת הערבית מן האקדמיה (מחוגי הערבית, ממחלקות לבלשנות ולרכישת שפה, ומתכניות להכשרת מורים לערבית באוניברסיטאות ובמכללות), מבתי הספר ומגופים נוספים העוסקים בנושא. דדי קומס, מנהל תחום החינוך ביוזמות קרן אברהם, הזמן להרצות בפני הוועדה בשני מפגשי הלימוד (סיכום ההרצאות מצורף כנספח לדו"ח הוועדה).

87 לנדאו-טסרון ואח' (הערה 51 לעיל).

להיות מפגש מעודד עם השפה החדשה וצורתיה הבסיסיות. הצוות – שמהעדויות במפגשים התרשם כי השיטה המשלבת/משולבת מעוררת כנראה גישה חיובית ומוטיבציה בקרב הלומדים – סבור אפוא כי בשלב זה יש להניח יסודות לתקשורת בין־אישית בערבית מדוברת, להיכרות עם הכתב הערבי ולהיכרות בסיסית עם התרבות הערבית, תוך לימוד חווייתי של הערבית".

לעניין שילוב מורים ערבים בהוראת הערבית בבתי הספר העבריים נכתב: "הצוות ממליץ לקיים השתלמויות מורים רצופות ומתמשכות לשם שיפור יכולותיהם של המורים בתחום ההבעה בעל פה ובכתב בערבית תקנית מודרנית. בסוגיית שילובם של מורים ערבים בחינוך העברי, ממיזם 'השפה כגשר תרבותי' עולה שהדבר אפשרי. יש ללמוד את תוצאות סקר ההערכה של תכנית 'יא סלאם' לכשיתפרסמו ולבדוק אפשרות לשלב מורים ערבים בחינוך העברי בקנה מידה רחב יותר (ולא רק בחינוך היסודי) לאחר הכשרה מתאימה במוסדות להכשרת מורים לחינוך העברי".

פרק ה' העשרה בשפה ובתרבות עברית בבתי ספר יסודיים ערביים

פעילויות התרבות העברית מייסודה של יוזמות קרן אברהם הוחלו לראשונה באופן ניסיוני בשנת 2010 ב-16 בתי ספר יסודיים ערביים בצפון הארץ כהשלמה ללימודי העברית. בשנת הלימודים תשע"ג (2012-2013) נערכו פעילויות העשרה בשפה ובתרבות העברית ב-60 בתי ספר יסודיים ערביים במחוז הצפון ובמחוז חיפה של משרד החינוך (כיתות ה'-ו', שתי פעילויות בכל כיתה במהלך השנה). בשנת הלימודים תשע"ד (2013-2014) נמשכת ההעשרה בכל בתי הספר הערביים המשתתפים בתכנית "מפגשי יא סלאם" בשני המחוזות. הפעילויות פותחו על ידי יוזמות קרן אברהם בשיתוף אמנים ומדריכים ובשיתוף פעולה עם משרד החינוך.⁸⁸

1 | רקע

התלמידים הערבים חיים וגדלים בחברה הישראלית לצד הרוב היהודי, והם ודאי מכירים את החברה היהודית ואת תרבותה טוב יותר משהתלמידים היהודים מכירים את זו הערבית. למשל, ילד או נער ערבי שהוריו עובדי מדינה או עובדים אצל מעסיק יהודי מכיר בוודאי את חג הסוכות או את חג הפסח, ואילו ילד יהודי אינו יודע בדרך כלל על קיומו של הרמדאן או חג הקרבן. תלמידים ערבים אף לומדים רבות על התרבות העברית ועל ההיסטוריה היהודית בבית הספר במסגרת לימודי החובה שכן עברית נלמדת בבתי הספר הערביים כלימודי חובה על פי הנחיות משרד החינוך.⁸⁹

88 הנהלות המחוזות והפיקוח על החינוך הערבי, הפיקוח על הוראת העברית לערבים והמטה לחינוך אזרחי. פיתוח פעילויות העשרה סביב סרטים שיצרו ילדים יהודים נעשה בשיתוף הפיקוח על הוראת קולנוע ותקשורת.

89 לפירוט הנחיות משרד החינוך בנוגע להוראת עברית בבתי ספר ערביים ראו הערת שוליים מספר 25. חובת לימוד זו נאכפת בדרך כלל במלואה, בניגוד להוראת העברית ליהודים. בחלק מבתי הספר הערביים נלמדת העברית כבר מכיתה ב' או א'. המורים לעברית הם מורים ערבים, למעט חריגים מעטים.

למרות כל זאת, התלמידים הערבים מכירים היכרות שטחית בלבד את חיי היום-יום של הילדים היהודים בני גילם. יתר על כן, שוררת הסכמה כי בשיעורי העברית נלמדת עברית פונקציונלית לכל היותר, אך לא נרכשת מיומנות בדיבור ובהבנה שתוכל לקדם התערות ממשית של הבוגרים בחברה הדוברת עברית, השתלבות בעבודה בסביבה דוברת עברית או בלימודים במוסדות להשכלה גבוהה דוברי עברית. הילדים ובני הנוער הערבים חשופים כיום לתרבות העברית ולחיי היום-יום של הרוב היהודי בישראל הרבה פחות מבעבר.⁹⁰ הדבר בולט במפגשי התלמידים היהודים והערבים בכיתות ה'-ו' הנערכים בין בתי הספר בתכנית "מפגשי יא סלאם". לפיכך החליטה עמותת יוזמות קרן אברהם להשלים את המודל החינוכי שהיא מיישמת בקבוצת גיל זו ולפתח פעילויות תרבות חווייתיות בעברית שיחשפו את התלמידים הערבים לתרבות של בני גילם היהודים, בדומה לפעילויות התרבות הערבית הנערכות במסגרת התכנית "יא סלאם" בבתי הספר העבריים. ההחלטה התקבלה בהתייעצות עם הפיקוח על הוראת העברית ועם גורמים נוספים בהנהלת משרד החינוך.

2 | מטרת הפעילויות

פעילויות התרבות העברית נועדו להקנות לתלמידים הערבים ידע על התרבות העכשווית של בני גילם היהודים ועל חיי היום-יום שלהם ולעורר את סקרנותם כלפיהם.

3 | תוכן הפעילויות

פעילויות התרבות בכיתות ה'-ו' בבתי ספר ערביים כוללות בין היתר הצגות, פעילויות סביב סרט⁹¹ ועוד. בדרך כלל הן נערכות באולם או בחלל אחר המתאים לפעילות חווייתית ולא בכיתת לימוד רגילה. מנחי הפעילויות הם אמנים, מורים ומדריכים יהודים. המפגש של תלמידי בית הספר עם יהודים, המציגים את תרבותם ומוסיפים לה נופך אישי בשיחה במסגרת הפעילות, מוסיף לחוויה ולייחוד של הכרת התרבות, מעבר לידע שהיא מקנה. לרבים מהתלמידים אלה הזדמנויות יחידות למפגש ממשי עם יהודים, ודאי עם אמנים יהודים או עם מורים יהודים.

90 בין הסיבות לצמצום חשיפת הנוער הערבי לשפה ולתרבות של הרוב היהודי ניתן לציין את התרבות ערוצי הלוויין בערבית בטלוויזיה, לרבות ערוצי ילדים, ואת התרחבות השימוש של הנוער באינטרנט בערבית. יש הטוענים שגם לניכור הגובר בין החברות בשנים האחרונות, הבא לידי ביטוי במחקרים ובסקרים הנערכים בקרב בני נוער, יש חלק בהתמעטות החשיפה.

91 פעילויות אלה כוללות צפייה בסרט קצר (15 דקות) המבוסס על תסריט של ילד או של ילדה יהודים בכיתה ה' או ו', שביום והופק באופן מקצועי כחלק ממיזם "ילדים יוצרים סרטים" המשותף לעמותת להב, לערוץ הילדים של הוט ולמשרד החינוך. לאחר הסרט נערכת שיחה פתוחה על נושאי התרבות וחיי היום-יום העולים בסרט ועל הדומה והשונה בין שתי החברות.

התכנים של פעילויות התרבות שופכים אור על מאפיינים שונים של התרבות הישראלית-יהודית ובייחוד של חיי היום-יום של הילדים היהודים. התלמידים משוחחים על כך, ובין השאר עוסקים בנושאים כגון הווי בית הספר, יחסי ילדים-הורים, מסורות של קבוצות שונות בחברה היהודית, יחסים בין חברים וחברות, מוזיקה פופולרית, הבית, עיסוקים בשעות הפנאי ועוד. בכל התכנים מושם דגש על בחינת הדומה והשונה בין תרבות התלמידים הערבים לבין תרבותם של עמיתיהם היהודים וגם על הגיוון בתוך החברה היהודית (לעתים תוך הפרכת סטראוטיפים) – דתיים לעומת חילוניים, עולים לעומת ותיקים, בני עיר לעומת בני כפר, מושב או קיבוץ וכדומה.

פרק ו'

תכנית "מפגשי יא סלאם"

תכנית "מפגשי יא סלאם" החלה לפעול במחוז הצפון של משרד החינוך בשנת הלימודים תשע"א (2010-2011), לאחר שנת ניסיון שבה פעלה בתשעה צמדים של בתי ספר. בשנת הלימודים תשע"ג (2012-2013) פעלה התכנית במלואה ב-60 בתי ספר יסודיים עבריים וערביים (30 צמדים של בתי ספר עבריים וערביים שכנים) בעיר חיפה וברחבי הצפון, ובשנת הלימודים תשע"ד (2013-2014) היא פועלת ב-34 בתי ספר עבריים וערביים. משתתפים בתכנית תלמידי כיתות ה' ו' והצוותים החינוכיים בבתי הספר. התכנית מיושמת על ידי יוזמות קרן אברהם, בשיתוף פעולה עם עמותת מארג, עם משרד החינוך⁹² ועם הרשויות המקומיות.

1 | רקע

לאור החזון והתפיסה החינוכית של יוזמות קרן אברהם, המדגישים את הצורך בהיכרות מעמיקה של הצד השני ושל תרבותו ואת הצורך במפגשים קבועים ומתמשכים המוסיפים היכרות בין אישית וקבוצתית כאחד,⁹³ החלה לפעול בשנת 2010 תכנית "מפגשי יא סלאם". התכנית הושקה לאחר התבססותה המוצלחת של התכנית "יא סלאם" להוראת הערבית בבתי ספר יסודיים עבריים ונועדה למורים ולתלמידים (בכיתות ה' ו') בצמדי בתי ספר ערביים-עבריים: בתי ספר ערביים, שבהם לומדים התלמידים עברית ומשתתפים בפעילויות העשרה בשפה ובתרבות העברית, ובתי ספר עבריים סמוכים, שבהם לומדים התלמידים את השפה והתרבות הערבית בתכנית "יא סלאם" (לרבות השתתפות בפעילויות העשרה בתרבות הערבית).

92 הנהלות מחוזות הצפון וחיפה, המטה לחינוך אזרחי, הפיקוח הכולל והפיקוח על החינוך הערבי במחוזות.

93 ראו הרחבה בפרק ב' לעיל (מודל חינוך לחיים משותפים), סעיף 2.

עמותת יוזמות קרן אברהם יזמה במשך שנים מפגשים ושיתופי פעולה של צמדי בתי ספר ערביים ועבריים בגליל, בשיתוף פעולה עם משרד החינוך ועם הרשויות המקומיות.⁹⁴ בעקבות הניסיון שנצבר פיתחה העמותה את תכנית "מפגשי יא סלאם" בשיתוף עמותת מארג. עמותת מארג נבחרה לסייע בפיתוח התכנים ובהנחיית המפגשים בשל גישתה הנרטיבית (על פי תורתו של מייקל וייט), בשל גישתה הרב־תרבותית המעצימה את המשתתפים ובשל ניסיונה העשיר בפיתוח תכניות ובעבודה חינוכית יישומית בתחום החינוך לחיים משותפים בחברה מרובת־תרבויות. המודל שמציעה התכנית מקפיד על סדרת מפגשים הפרוסים לכל אורך שנת הלימודים והנקבעים מראש. שלא כתכניות רבות שהופעלו במהלך השנים בבתי ספר בישראל, התכנית מערבת באופן פעיל את המנהלים ואת צוותי המורים ומבוססת על מפגשים קבועים (חד־לאומיים ודו־לאומיים) של צוותי המורים משני בתי הספר לפני מפגשי קבוצות התלמידים ובמקביל להם. במהלך ביצוע התכנית אמורים בתי הספר לבנות כלים להרחבת מעגלי ההשפעה של המפגשים לקהילת בית הספר, לרבות ההורים. נוסף על המפגשים, העוסקים בהיכרות אישית, בהיכרות התרבות של הצד האחר וביחסי יהודים-ערבים, עובדים הצמידים במשותף בתחום תוכן שבחרו, וצוותי המורים משני בתי הספר מנחים את העבודה המשותפת של התלמידים בתחום שנבחר, כגון קיימות ושימור אתרים, מוזיקה, התנדבות בקהילה ועוד. התלמידים, בהנחיית המורים ולעתים בסיוע גוף המתמחה בהדרכה בתחום, עוסקים בו יחד ולחוד, במפגשים ומחוץ להם.

ייחודה של תכנית "מפגשי יא סלאם" לעומת תכניות מפגשים אחרות שפעלו במהלך השנים בבתי ספר בישראל מתבטא בשני הבדלים עיקריים: ראשית, מדובר בתכנית ארוכת־טווח (שלוש שנים לפחות בכל צמד בתי ספר) המערבת הכשרה ומפגשים של המנהלים ושל צוותי ההוראה בבתי הספר ולא רק של התלמידים, כפי שנהוג ברוב התכניות האחרות. תהליך עמוק זה לטווח הארוך מאפשר לבתי הספר להמשיך בו באופנים שונים אף לאחר סיום תכנית המפגשים המובנית. שנית, שלא כרוב תכניות המפגשים הנערכות בהיקף קטן בבתי ספר נבחרים על פי סיכום עם מנהליהם, ללא מעורבות משרד החינוך על גופיו המקצועיים, התכנית "מפגשי יא סלאם" מיושמת זה כמה שנים בעשרות בתי ספר על פי החלטה מערכתית של מנהלי המחוזות שבהם היא מתקיימת ובשיתוף פעולה מלא עם המטה לחינוך אזרחי ועם הפיקוח הכולל, מתוך מגמה להרחיבה ותוך הקצאת משאבים של המשרד ליישומה.

2 | מטרת התכנית

התכנית נועדה לקדם חינוך לחיים משותפים במערכת החינוך באמצעות פיתוח ויישום נרחב של מודל שותפות חינוכית בין צמדי בתי ספר יסודיים ערביים ועבריים שכנים – מורים ותלמידים. קידום

94 התכניות יושמו במסגרת מיזם "מרקם בגליל" של יוזמות קרן אברהם לשיתופי פעולה אזוריים בין רשויות מקומיות יהודיות וערביות.

השותפות כולל הכשרה, למידה והיכרות הדדית, מפגשים מונחים של הצוותים החינוכיים ושל התלמידים משני בתי הספר ועבודה חינוכית או קהילתית משותפת.

3 | העקרונות הפדגוגיים

תכנית "מפגשי יא סלאם" פותחה על בסיס ניסיון מצטבר בתכניות שונות של מפגשים בבתי ספר. תכניות כאלה פעלו ביוזמות מקומיות של בתי הספר וכן בחסות עמותות המתמחות בתחום, בגישות הנחיה שונות ובהיקפים קטנים בדרך כלל.

יש הרואים בתכנית "מפגשי יא סלאם" מזיגה של מרכיבים מתוך "הגישה המעמדת" עם מרכיבים המאפיינים את "גישת המגע"⁹⁵. שילוב של סדנאות בהנחיית מנחים יהודים וערבים, שבהן מגיעים המשתתפים גם לעיסוק בדילמות ובקשיים ביחסים בין ערבים ליהודים ובמעגלי הזהות האישיים והקבוצתיים, עם פעולה משותפת מתמשכת המתמקדת בעשייה משותפת בתחום תוכן שבחרו בתי הספר, תוך מגע בין אישי מתמשך בין המורים הערבים והיהודים ובין התלמידים בשתי הקבוצות.

מסגרת התכנית אכן נוקטת גישה משולבת בחינוך לחיים משותפים, המתבטאת במעטפת הכוללת כמה רכיבים משלימים, שנועדו לקדם את מטרת התכנית. אחד המוקדים בתכנית הוא עבודה עם הצוות החינוכי והכשרתו במקביל לעבודה עם התלמידים. גישת ההנחיה במפגשים המונחים בין הצוותים החינוכיים ובמפגשים בין התלמידים היא גישה נרטיבית,⁹⁶ המותאמת לשני קהלי היעד השונים, כפי שיפורט להלן.

א. הנחיה יהודית-ערבית בכל המפגשים והפעילויות

כל המפגשים בתכנית – תלמידים ומורים, מפגשים חד-לאומיים ודו-לאומיים – נערכים בהנחיית מנחי קבוצות מקצועיים ומנוסים, יהודים וערבים. מפגשים חד-לאומיים של מורים או של תלמידים נערכים בהנחיית מנחים מאותו הלאום, ומפגשים דו-לאומיים נערכים תמיד בהנחיית צמד מנחים יהודי וערבי ומתנהלים בשתי השפות.

⁹⁵ "גישת המגע" מבוססת על תורתו של הפסיכולוג האמריקני גורדון אולפורט (Gordon Allport). לטענתו, מגע איכותני בין קבוצות השרויות בעימות הוא דרך משמעותית להפחתת עוינות ודעות קדומות ולטיפוח גישות חיוביות יותר בין חברי הקבוצות. פעולות לקידום חיים משותפים של ערבים ויהודים המבוססות על גישה זו דוגלות במגע בין אישי משמעותי של חברי שתי הקבוצות תוך עיסוק בתכנים שאינם קשורים בקונפליקט, זאת כדי לגשר על הפערים. "הגישה המעמדת" אומצה בראשית שנות התשעים של המאה העשרים מתוך ביקורת על יישום "גישת המגע" בפעולות לקידום "דו-קיום" בין יהודים לערבים בישראל. על פי הגישה המעמדת, יש להתמקד בזהויות הקבוצתיות והלאומיות ובקונפליקט בין הקבוצות תוך יצירת מרחב שוויוני בתחומי הלשון והתרבות.

⁹⁶ גישת הנחיה שפותחה בעמותת מארג בהתבסס על תורתו של מייקל וייט.

ב. גישה רב־תרבותית

הגישה במפגשי המורים ובמפגשי התלמידים היא גישה רב־תרבותית: על פי הנחת היסוד הראשונה של גישה זו בניהול השונות החברתית, הקהילה התרבותית שאליה משתייך היחיד היא בעלת חשיבות מכרעת בעבורו. היחיד לומד להתוודע לעצמו ולגבש את זהותו רק במסגרת הקהילתית שבה הוא נטוע.⁹⁷ עם זאת, איננו חיים בקהילות סגורות אלא מקיימים קשרי גומלין עם קהילות אחרות. על פי הנחת היסוד השנייה, הזהות האישית והקולקטיבית צומחת בדיאלוג עם זהויות אחרות. הגישה הרב־תרבותית מציעה דיאלוג המשלב עשייה המבוססת על תהליכים של היכרות הדדית, מתוך הבנה של הפוטנציאל ההרסני הטמון בהיעדר היכרות או בהיכרות שלילית בלבד של האחר. כאשר זהויות שונות נפגשות בתהליך של היכרות הדדית ועשייה משותפת, נוצר "מרחב יצירתי משותף": מרחב חדש שאינו חיבור של מרחבי התרבות הנפרדים, אלא יצירה מקורית פרי הדיאלוג והעשייה.⁹⁸

ג. הנחיה בגישה הנרטיבית

הנחיית המפגשים נעשית בגישה הנרטיבית. על פי גישה זו בעבודה עם קהל רב־תרבותי, הזהות האישית והקולקטיבית מורכבת מסיפורים רבים הכוללים את ערכיו, את הידע שלנו, את מנהגינו, את רגשותינו ואת נכסינו. הגישה מבחינה בין סיפור מרכזי ודומיננטי המשפיע על הזהות ומונע מסיפורים אחרים לבוא לידי ביטוי, לבין יתר הסיפורים המרכיבים את הזהות. לעתים הסיפורים השוליים שאינם עומדים במרכז השיח הם בעלי חשיבות רבה ופותחים פתח לכיוונים חדשים בדיאלוג. במרכז היחסים בין יהודים וערבים עומד הקונפליקט הפוליטי-לאומי. הדיאלוג הבין־תרבותי נועד לאפשר דיון בנושאים נוספים הקשורים לחיי היום־יום של בני הקהילות השונות מעבר לסיפור הדומיננטי, כלומר לידו. הדיאלוג הבין־תרבותי מאפשר לנקוט נקודת מבט מורכבת יותר על השיח היהודי-ערבי ולהרחיבו. העיסוק בחקר הנכסים והטקסטים התרבותיים ואף הדתיים מזמן אפשרות ללמידה ולדיאלוג מעצים.

ד. התכנים

התכנית לתלמידים ולמורים כוללת תכנים וחומרים רבים, המאוגדים תחת סיפור מסגרת כולל שבמסגרתו ניתן להתאים לכל צמד בתי ספר תכנית שנתית הכוללת את אופיים של שני בתי הספר, את ההיסטוריה של המפגשים ביניהם וכדומה. להלן עיקרי התכנים המשולבים באופנים שונים בתכנית – במפגשים של צוותי המורים, במפגשי התלמידים ובהשתלמויות:

C. Taylor, "The Politics of Recognition", in A. Gutmann (ed.), *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, Princeton: Princeton University Press, 1994, pp. 25–73

98 ג' בן עזר, כמו אור בכד: עלייתם וקליטתם של יהודי אתיופיה, ירושלים: הוצאת ראובן מס, 1992.

- פעילויות חווייתיות להכרת חברי הקבוצה השנייה ותרבותם;
 - הכרה מעמיקה של מרכיבי הזהות השונים – סיפורי זהות מעצבים ביחס ל"אני" ול"אחר" העוסקים בהקשבה ובלמידה אישית, בין אישית ובין תרבותית, תוך העצמת הנכסים האישיים והתרבותיים שמביאים המשתתפים למפגש;
 - הגברת הרגישות למשמעות החיים בחברה מרובת תרבויות, שיש בה "אחרות";
 - עיסוק בסמלים, בפרשנויות, ברובדי משמעות, בקודים סמויים ובמשמעויותיהם במפגש היהודי-ערבי בקרב הצוותים, התלמידים וההורים;
 - הרחבת הידע על ה"סיפור" (הערבי-יהודי) בהיבטים שונים בחיים (אישיים, תרבותיים, לאומיים) – "הקרחון הבין תרבותי: אתגרים וסכנות";
 - הרחבת הידע על הסוגיה היהודית-ערבית בישראל דרך מפגש עם מומחים;
 - פיתוח מודעות ומיומנויות בקרב המורים המובילים את התכנית ואת התחום בבית הספר לשם הנחיית מפגשים בין תרבותיים של יהודים וערבים ולשם התמודדות עם הקשיים העולים במפגשים אלה;
 - העשרה והעצמה בתחום החינוך לחיים משותפים (שאינו יכול להתמצות במפגשים המונחים וראוי שיידון בפעולות חינוכיות נוספות, חד-לאומית, בבית הספר);
 - ייזום ובנייה של שותפויות לימודיות, חברתיות וקהילתיות וקידום עשייה משותפת.
- המפגשים המונחים של התלמידים והמורים מתמקדים תחילה בהיכרות הדדית – אישית ותרבותית – ובהתגברות על סטראוטיפים. לאחר מכן דנים המשתתפים בנושאים של זהויות ובסיפורים מעצבים במעגל האישי והקבוצתי ומגיעים לעיסוק בקונפליקט בין הקבוצות, בפחדים הדדיים ובאופנים שונים לגישור ולבניית חיים משותפים למרות המחלוקות והמשקעים. מטבע הדברים, התכנים, אופן העיסוק בהם וההנחיה שונים בין מפגשי המורים ומפגשי התלמידים, אך שתי מערכות המפגשים מקיימות יחסי גומלין. במקביל, כאמור, עוסקים המורים והתלמידים גם בתחום התוכן שבו הם פועלים במשותף.
- חשוב להעיר, שהתכנית שפותחה בעבור צמדי בתי הספר היא תכנית מודולרית, הכוללת כמה דגמים לעבודה של מורים ושל תלמידים. תוכני המפגשים והעבודה המשותפת מותאמים לכל צמד בתי ספר יהודי-ערבי בהתאם לוותק בעבודה כצמד ובשיתוף פעולה חינוכי ערבי-יהודי בכלל, לאופי בתי הספר, לאופן העבודה המשותפת בתחום התוכן, למעורבות העירייה בתכנית וכדומה. התכנית כולה, על חומריה ותוכני ההנחיה למורים ולתלמידים, כתובה בעברית ובערבית; היא מאוגדת ומצויה בידי יוזמות קרן אברהם ועמותת מארג ומשמשת בהכשרת המנחים לקראת כל שנת לימודים ובמפגשים עצמם.

4 | רכיבי התכנית

א. הכשרת הצוות החינוכי

מדי שנה בשנה נערכת השתלמות של 30 שעות המיועדת למנהלים ולרכזי התכנית בכל בתי הספר המשתתפים בתכנית, יהודים וערבים, בהשתתפות מומחים ומרצים בעלי שם. תכנון ההשתלמויות ועריכתן נעשים בשיתוף המטה לחינוך אזרחי במשרד החינוך, והן כוללות העשרת ידע בתחום יחסי יהודים וערבים וחינוך לחיים משותפים. הן מציידות את המשתלמים בכלים מעשיים להובלת התכנית בבתי הספר ולפיתוחה. המנהלים והרכזים משתתפים במסגרתן גם בסדנאות דיאלוג מונחות, העוסקות ביחסים ביניהם כיהודים וערבים, במעשה החינוך בהקשר זה ובחוויותיהם ובניסיונם כמובילי תכנית המפגשים.

תכלית הפעולה לטווח הארוך היא להכשיר את רכזי התכנית הערבים והיהודים כ"נאמני חינוך לחיים משותפים" – כל אחד בבית ספרו – להוביל את התכנית ואת התחום בבית ספרם בעתיד בעקבות וברציפות, ואף להעמיק את הפעילות, אם בעזרת יוזמות קרן אברהם ואם בכוחות עצמם ובמשאבי משרד החינוך.

ב. מפגשים מונחים

בכל שנה, על פי לוח זמנים מתוכנן מראש, נערכים מפגשים של צוותי המורים של צמד בתי הספר ומפגשים של תלמידי כיתות ה'-ו' משני בתי הספר, בהנחיית מנחי קבוצות יהודים וערבים שהוכשרו במיוחד לתכנית.

1. המורים

בכל בית ספר המשתתף בתכנית בחרו המנהלים שבעה עד עשרה מורים והם משתתפים בתכנית במהלך שלוש שנים לפחות. הצוותים בכל צמד מקיימים בכל שנה שני מפגשים חד-לאומיים לפחות (הכנה וסיכום) ושלושה מפגשים משותפים (דו-לאומיים). במפגשים עוסקים המשתתפים בדילמות ובקונפליקטים הנובעים מן המפגש בין-תרבותי וכן בהתוויית מפגשי התלמידים והעבודה המשותפת בתחום התוכן. מומלץ כי בצוות המורים ישתתפו לכל הפחות מנהל בית הספר או סגנו, רכז התכנית, מחנכי כיתות ה'-ו' הנפגשות, המורים לערבית ולעברית ומורים מקצועיים הנוגעים לתחום התוכן המשותף שנבחר.

2. התלמידים

בתכנית משתתפים תלמידי כיתות ה'-ו'. בהתייעצות עם מנהלי כל צמד בתי ספר מתקבלת ההחלטה אם תיפגשנה כיתות-אם שלמות (ה', ו') עם כיתות שלמות מבית הספר השותף או

שהתכנית תפעל בדגם של "קבוצות מנהיגות", שבו נפגשות קבוצות נבחרות מעורבות של תלמידים.⁹⁹ קבוצות גגריים אלה תפעלנה להרחבת מעגלי ההשפעה של התכנית בקהילת בית הספר. קבוצות התלמידים מקיימות בכל שנה שני מפגשים חד-לאומיים לפחות (הכנה וסיכום) ושלושה מפגשים דולאומיים.

המפגשים המשותפים נערכים בשני בתי הספר לסירוגין, וכל בית ספר מארח בתורו. בחלק מן הדגמים בתכנית אחד המפגשים המשותפים אינו נערך באחד מבתי הספר אלא מחוץ לו – למשל במרכז או במוזאון רלוונטי המשולב בתכנית,¹⁰⁰ ולעתים יוצאים התלמידים לסיור או לפעילות חוץ על פי תחום התוכן שבו צמד בתי הספר משתף פעולה.¹⁰¹

ג. עבודה משותפת בתחום תוכן

כאמור, לצד המפגשים המונחים משותפים התלמידים בתכנית עבודה משותפת מתמשכת בתחום תוכן מוגדר. התחום נבחר על ידי צמד המנהלים, ועשוי להיות תחום דעת הנלמד בבתי הספר (כגון מדעים או חקלאות), תחום ערכי (כגון סיוע לקשישים, מניעת אלימות) או כל תחום אחר, כגון קיימות, מוזיקה, אמנות, ארכאולוגיה – ובלבד שהוא נכלל בסדר היום החינוכי של שני בתי הספר, אף במנותק מתכנית המפגשים.

העבודה המשותפת ב"ציר התוכן" לצד העיסוק ב"ציר היחסים" במפגשים החד-לאומיים והדו-לאומיים המונחים נועדה לקדם חיים משותפים ולבסס היכרות בין-אישית בין התלמידים (ומוריהם), שבכוחה להסיר מחיצות ולשרש דעות קדומות. יתר על כן, הצלחה מתמשכת בעבודה ב"ציר התוכן" היא כשלעצמה תמריץ להמשך קיום תכנית המפגשים ושיתוף הפעולה (בהנחה שקידום תחום התוכן אכן בעל חשיבות כשלעצמו בעיני הנהלת בית הספר ובעיני הצוות החינוכי).

כדי להדק ולקדם את העבודה בתחום התוכן, מומלץ כי ינחו אותה מורים הבקיאים בתחום, השותפים גם הם למפגשים המונחים של הצוותים החינוכיים, אף במסגרת שיעורים בנושאים רלוונטיים. אנשי הפיקוח המקצועי (במוזיקה, באמנות, בחקלאות וסביבה וכדומה) נכונים בדרך

99 כך או כך, במפגשים עצמם הכיתות מחולקות לקבוצות של עשרים תלמידים לכל היותר, ולכל קבוצה מנחה יהודי ומנחה ערבי, תוך הקפדה על אווירה אינטימית ועל מעורבות פעילה של כל המשתתפים.

100 למשל, בצמד בתי ספר שבו התלמידים עובדים על פי מתווה "מסע לחלל לכוכב החיים המשותפים", הושם דגש על התבוננות בדברים מזווית אחרת: במפגש המשותף הראשון באחד מבתי הספר מרכיבים הילדים את צוות החללית לאחר שלמדו מעט על החלל. הם מחליטים במשותף על החפצים ועל הכללים שייקחו עמם בחללית, תוך דיון בין-תרבותי. המפגש המשותף השני כולל פעילות חווייתית-לימודית עם מדריכים, והוא נערך ב"כוכב הלכת" עצמו – במרכז או במוזאון שמוצגת בו תערוכה אינטראקטיבית בנושא חיים משותפים.

101 למשל, תלמידי צמד בתי ספר שכנים הפועלים יחדיו בתחום הקיימות או בתחום שימור הסביבה עשויים לערוך מפגש שהוא סיור לימודי או ניקוי נחל או חוף או עבודה חקלאית משותפת. תלמידים בצמד אחר עשויים לבקר יחד בתערוכה בנושא רלוונטי דוגמת "מבוך לשלום" או בהצגה דרלשונית העוסקת במפגש התרבותי וכדומה.

כלל לסייע בהנחיית המורים לעבודה המשותפת בתחומי התוכן, בתיאום עם המטה לחינוך אזרחי. במסגרת "מפגשי יא סלאם" נרקם לעתים שיתוף פעולה עם גופים מקצועיים המתמחים בהנחיית מורים או בהנחיית תלמידים בתחומים שבהם הם עוסקים במשותף, כגון "הרשת הירוקה" והחברה להגנת הטבע בתחום הגנת הסביבה וקיימות, רשות העתיקות וכדומה.